

Юлія Анатоліївна Яцюк,

викладач кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини,
м. Умань, Черкаська обл., Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4743-6250>

УДК 378.016

DOI [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2021-1\(80\)-36-40](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2021-1(80)-36-40)

ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ У ПІДГОТОВЦІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Анотація.

У статті обґрунтовано сутність і зміст організації активної пізнавальної діяльності студентів у вищій педагогічній школі. Представлено сучасні вимоги до професійної підготовки мовної особистості майбутніх учителів. Доведено доцільність застосування активних методів навчання в процесі викладання мовних дисциплін. Визначено й охарактеризовано методи активного викладання мовних дисциплін. Виокремлено власні рекомендації щодо використання дидактичних ігор у підготовці мовної особистості майбутніх учителів. Визначено професійні особливості мовленнєвої діяльності майбутнього вчителя.

Ключові слова: активізація пізнавальної діяльності; дидактична гра; методи активного викладання мовних дисциплін.

Процес модернізації сучасної системи освіти, що відбувається в нашій державі під впливом процесів євроінтеграції та демократизації всіх сфер життя, зумовлює підвищення вимог до професійного рівня мовної особистості вчителя початкової школи. Зокрема це націлює майбутніх фахівців початкової освіти на формування ініціативної, самостійної, мобільної, наділеної творчим мисленням мовної особистості вчителя. Науковці активно проводять пошуки ефективних методів і засобів управління вдосконаленням професійної підготовки майбутніх вчителів у сфері освіти. Особлива роль у цьому процесі належить педагогічним дисциплінам, адже, як зазначає Г. Васянович, на сьогодні «педагогіка як наука не лише на Європейському континенті, а й в усьому світі зазнає сутнісних трансформацій. Вона репрезентує найцікавіші результати соціальної гуманістики, культури. Водночас вона допомагає молодим людям знайти відповідь на питання сенсу життя, можливості розвитку та діяльності в умовах складного глобалізованого світу» [1, с. 189].

Саме тому постійно зростає кількість вітчизняних і зарубіжних досліджень, що розкривають основи вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів у процесі викладання педагогічних дисциплін (О. Антонова, Г. Васянович, С. Вітвицька, В. Гриньова, О. Коберник та ін.),

а також застосування сучасних методів організації активної взаємодії в умовах педагогічного закладу вищої освіти (Г. Коберник, О. Комар, І. Осадченко та ін.).

Метою пропонованої статті є аналіз сучасного бачення сутності та змісту управління активною пізнавальною діяльністю студентів у вищій школі, а також виокремлення власних рекомендацій щодо використання активних форм і методів викладання мовних дисциплін у підготовці мовної особистості вчителя початкової школи.

Роль активності студентів в освітньому процесі професійної підготовки. Психологи В. Давидов, Л. Занков, Д. Ельконін та ін. зазначали, що формування знань відбувається тим більш успішно, чим вище активність тих, кого навчають. Це призводить не лише до кращого розуміння, запам'ятовування, зберігання і відновлення нової інформації, а й виробляє мовні уміння застосовувати отриманні знання на практиці.

Суть теорії активності навчання полягає в тому, що пізнання є діяльністю, що спрямована на опанування предметного світу. Вступаючи в контакти з предметами зовнішнього світу, людина пізнає їх і збагачується практичним досвідом як пізнання світу, так і дії на нього. Пізнавальна діяльність людини проходить в умовах активно-випереджального сприйняття та відображення

оточуючого світу, розв'язання різного роду проблемних ситуацій, без чого поставлена мета не може бути досягнута.

Активна пізнавальна діяльність майбутніх вчителів це насамперед інтелектуальна робота, що спрямована на формування нових знань, які отримані на основі використання власного досвіду, співставлення, аналізу та синтезу фактів, побудові висновків і узагальнень у процесі їх професійної підготовки. Найбільша активність студентів досягається тоді, коли навчання за своїм характером наближається до навчального процесу, а освітнє середовище створюється за рахунок підвищеного інтересу до вивчення мови.

Вимоги до професійної підготовки мовної особистості майбутніх вчителів початкової школи. Процес професійної підготовки мовної особистості майбутніх вчителів має:

- бути імітацією професійного середовища майбутніх учителів, тобто практико-орієнтованим;

- містити конкретну мету та проблеми діяльності, що створюють ситуації розвитку мовної особистості вчителів;

- забезпечувати формування у майбутніх учителів здатності вирішувати практичні задачі, змінювати та покращувати мовні здібності.

Активне навчання цілком відповідає цим вимогам. Його основою є принцип безпосередньої участі, що зобов'язує викладача зробити кожного студента учасником освітнього процесу, який здійснює пошук шляхів і способів розв'язання проблем. Активні форми та методи навчання дають змогу формувати мовні знання, уміння і навички шляхом залучення студентів до активної навчально-пізнавальної діяльності.

Отже, використання форм професійної підготовки, що активізують пізнавальну діяльність, творчість, закономірно веде до застосування методів активного навчання. До них зараховуємо такі форми роботи: проблемна лекція, лекція-дискусія, лекція з використанням елементів мозкової атаки, лекція-диспут, лекція з програванням конкретних педагогічних ситуацій, лекція з використанням інформаційних технологій для зворотного зв'язку, лекція-провокація, лекція з запланованими помилками, лекція візуалізація, лекція «у двох», практичні заняття практико-орієнтованого характеру, імітаційні заняття, конкурс, олімпіада тощо [2, с. 352].

Специфіка активізації пізнавальної діяльності студентів у процесі викладання мовних дисциплін полягає в тому, що мислення та поведінка студентів примусово активізується, спілкування студентів із викладачем і між собою відбувається на високому рівні мотивації, емоційності та творчості, формування у студентів мовних умінь відбувається в обмежені терміни. Форми активної взаємодії підтримують у студентів творче на-

пруження, діловий азарт, позитивне збудження, емоційність, зацікавленість. Таке навчання нікого не залишає байдужим, значно підвищується мовна культура спілкування, поглиблюється потяг до взаємодії з людьми у різних ситуаціях, активно формуються організаційні навички, удосконалюється мовлення. Мовлення – це інструмент професійної діяльності майбутнього вчителя, за допомогою якого можна розв'язувати професійні завдання:

- складну тему зробити цікавою;
- процес навчання зробити привабливим;
- створити щирю атмосферу в класі;
- встановити контакт з учнями;
- досягти взаєморозуміння з ними;
- сформувати в учнів відчуття емоційної захищеності;
- вселити в учнів віру в себе.

Особливості професійної мовленнєвої діяльності майбутнього вчителя. Мовленнєва діяльність майбутнього вчителя має професійні особливості, які пропонуємо розглянути нижче.

1. Вона спеціально організується викладачем, який керує нею залежно від умов педагогічного спілкування.

2. Кінцевим результатом її є досягнення гуманістичної мети, що пов'язана з вихованням.

3. Збір мовних і мовленнєвих засобів здійснюється залежно від потреб, завдань взаємодії викладача зі студентами, прогнозується їх ефективність.

4. Мовленнєва діяльність педагога в реальній ситуації спілкування будується на відтворенні стану, поведінки, реакції студентів. Вона регулюється змістом зворотної інформації, яку отримує викладач.

5. Мовлення студента є предметом його педагогічного аналізу, самоаналізу чи постійного самовдосконалення.

Педагогічна ефективність мовлення залежить від рівня володіння мовою, а також від уміння робити правильний вибір мовних засобів. Для активізації пізнавальної діяльності студентів у процесі викладання мовних дисциплін можна використовувати імітаційні заняття, зокрема аналіз конкретних педагогічних ситуацій, практичне заняття практико-орієнтованого характеру, круглі столи, тренінги тощо.

У науковій літературі, згідно з класифікацією Є. Голанта, О. Пометун та Г. Фрейман, методи навчання розподіляють на пасивні, активні та інтерактивні.

Так, О. Комар зазначає, що коли йдеться про активні методи навчання, то учні стають суб'єктами навчання, виконують творчі завдання, беруть участь у діалозі з учителем. Такі методи пов'язані з виконанням творчих завдань, питаннями від учня до вчителя і вчителя до учня, розвивають творче мислення. Сутність інтерактивних

методів, на думку дослідниці, полягає в тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії всіх тих, хто навчається і навчає. Таке навчання передбачає взаємодію та співпрацю, в контексті якої і вчитель, і учні є суб'єктами навчання. Основний принцип інтеракції: постійна взаємодія учнів між собою, їхня співпраця, спілкування, співробітництво, на відміну від активних та пасивних методів, коли спілкування відбувається між учнями і вчителем [3, с. 13].

Активними методами викладання мовних дисциплін, ми вважаємо методи професійної підготовки, які дають змогу інтенсифікувати процес розуміння, засвоєння, творче застосування мовних знань. Їх сутність полягає в тому, що студент отримує необхідні знання шляхом вивчення й аналізу різних джерел інформації та практичного виконання майбутніх професійних завдань.

На нашу думку, інтерактивні методи навчання входять до групи активних, оскільки вони мають також ознаки методу активного навчання. Їх метою є засвоєння змісту освіти, єдність викладання й учіння, тобто бінарність навчання й активний характер способу засвоєння мовленнєвих знань, що спрямовано на кожний елемент змісту освіти.

Поняття «методи активного навчання мови» поширюється на досить велику групу прийомів і способів проведення теоретичних і практичних занять. Наприклад, це аналіз конкретних ситуацій, рішення проблемних задач, евристична бесіда, метод клініки, метод лабіринту, розігрування ролей, драматизація, дидактична і ділова гра тощо. Вибір методу активного навчання залежить від конкретних завдань навчання, специфіки навчального процесу, підготовки викладача і студентів [5, с. 368].

З огляду на власний досвід викладання педагогічних дисциплін, пропонуємо узагальнення щодо використання дидактичних ігор у програмі мовної підготовки майбутнього вчителя.

Включення студентів у рольові та ділові ігри, імітаційне моделювання педагогічних ситуацій, дає змогу шляхом активної взаємодії між студентами приймати рішення, засвоювати мовні уміння. Окрім того, ділова гра сприяє створенню невимушеної, неформальної обстановки на заняттях, відвертих, доброзичливих і довірливих відносин між студентами та викладачами. Це формує у майбутніх вчителів вміння спілкуватися з учнями. Рольові ігри найбільш ефективно можна використовувати під час засвоєння таких тем, де виникає багато дискусійних питань, а також під час розв'язання яких з'являється можливість зіставляти альтернативні думки.

Методичне забезпечення гри (структурна схема, об'єкт імітацій, комплект ролей, правила гри, система оцінювання тощо) сприяє чіткому її проведенню, активізує пізнавальну діяльність

студентів, формує необхідні для педагога професійні якості.

Можна організувати обговорення фахового підручника, яке проводиться у формі імпровізованого засідання конкурсної комісії.

На основі аналізу навчально-методичної літератури з мови та власного педагогічного досвіду пропонуємо використовувати у процесі викладання мовних дисциплін різні дидактичні ігри. Деякі з них наведемо нижче.

– *Мовний хокей*. Група ділиться на дві команди та готують питання один до одного. Починають нападники, а захисники суперників повинні відповідати. Якщо захисник відповідає правильно, то гол відбито, якщо ні, то питання іде до воротаря, а якщо і воротар не відповідає – команді зараховується гол.

– *Мовний лексикон*. Ця гра передбачає декілька етапів: а) заповнення педагогічних кросвордів мінігрупами по черзі; б) «Що? Де? Коли?», де мікрогрупа отримує картку зі статтею і має назвати педагогічні терміни, за допомогою яких можна зробити повідомлення на занятті; в) «Бліцтурнір», де треба знати вірне визначення термінів, їх походження.

– *Педагогічна суперечка* – гра, що розвиває вміння відстояти власні погляди стосовно поставленої проблеми на основі дотримання правил ведення дискусії.

– *Подорож* гра, що передбачає фантазійну подорож у різні країни та століття, де треба вірно відтворити дух часу і розуміння проблем, концепцій, напрямів.

– *Знавці мови*. Суть цієї гри полягає у забезпеченні ефективності засвоєння мовних знань на основі змагання [7, с. 258–268].

Важливо пам'ятати, що колективна ігрова діяльність передбачає розв'язування організаторських задач, які характеризуються низкою специфічних елементів: ознайомлення з правилами та нормами гри; підбір і розподіл учасників; організація допомоги в процесі гри; контроль за діями учасників; встановлення зв'язку між ними; знаходження найбільш оптимального варіанту виконання поставлених задач; інструктаж під час пауз тощо [8, с. 269].

Для забезпечення ефективності застосування дидактичних ігор у системі мовної професійної підготовки майбутніх вчителів необхідними є такі вимоги:

– позитивні соціальні установки студентів у сфері спілкування;

– усвідомлення і переживання ними суперечності між досягнутим і професійно необхідним рівнем культури мови;

– оптимальне співвідношення і взаємозв'язок дидактичних ігор з іншими методами, засобами та формами підготовки студентів до педагогічного спілкування;

– системний підбір педагогічних ситуацій для програвання, що виступають моделями майбутньої професійної діяльності;

– дотримання процесуальних аспектів рольових ігор;

– методично доцільне керівництво з боку викладача [11, с. 180].

Запропоновані вище презентовані вимоги можна розподілити на чотири взаємопов'язані групи: 1) вимоги до навчального процесу загалом; 2) вимоги до самих дидактичних ігор як методу навчання; 3) вимоги до студента як суб'єкта діяльності; 4) вимоги до викладача.

Вплив дидактичних ігор на ефективність професійного мовлення майбутнього вчителя залежить від таких умов:

– професійне мовлення має відповідати вимогам культури мови;

– професійне мовлення має бути словесною дією, метою якої є здійснення інтелектуального, емоційно-вольового, морального впливу;

– мовлення майбутнього вчителя має бути насамперед звернене до учнів;

– майбутній учитель має володіти технікою мовлення.

До способів удосконалення мовлення майбутнього вчителя належать такі:

1) *самоконтроль і розвиток культури мовлення, створення установки на оволодіння літературною мовою:*

– виховання звички і потреби в постійному підвищенні рівня культури мовлення;

– уміння працювати зі словниками;

– уміння аналізувати своє мовлення (слова, звуки, наголос);

– володіння достатнім лексичним запасом;

– утворення граматичних форм;

2) *самоконтроль і розвиток умінь виразного мовлення:*

– інтонування залежно від змісту й умов спілкування;

– доречне вживання зображувальних засобів (епітетів, метафор, порівнянь);

– вживання засобів образної словесної наочності (афоризми, уривки з творів, поезій);

– емоційна забарвленість інтонації (жвавість і одноманітність);

3) *самоконтроль і розвиток комунікативних умінь, здібностей, соціальних установок у спілкуванні;*

4) *розвиток загальних психофізичних особливостей своєї особистості, які є передумовою оволодіння вміннями професійно-педагогічного мовлення:*

– розвиток уяви (репродуктивної та творчої);

– розвиток пам'яті (асоціативної й образної).

Отже, реалізація запропонованих дидактичних ігор в їх оптимальному поєднанні з іншими методами професійної підготовки сприяє фор-

муванню умінь застосовувати мовні знання в нестандартних ситуаціях, знаходити оригінальні способи для розв'язання проблем, використовувати інтуїцію.

Таким чином, професійна підготовка мовної особистості майбутніх учителів стає подібною (за основними характеристиками) до реальної майбутнього педагогічної дійсності, якщо студенти залучені до активної пізнавальної діяльності на основі завдань професійної підготовки. Система форм і методів викладання мовних дисциплін має широкий спектр активних способів взаємодії. Визначальну роль з-поміж активних методів навчання відіграють дидактичні ігри, які сприяють активізації навчального процесу, формуванню інтересу до вивчення мови, підвищенню мотивації, формують мовні уміння та навички майбутньої професійної діяльності, удосконалення мовлення, способи розв'язання конкретних педагогічних задач.

Подальші наукові розвідки, на нашу думку, варто спрямувати на дослідження можливостей інтерактивних методів у підвищенні ефективності управління формування мовної особистості майбутніх учителів.

Використані літературні джерела

1. *Васянович Г.П.* Педагогіка і психологія. *Вибрані твори в 5-ти т.* Т. 4. Л. : Сполум, 2010. 512 с.

2. *Дичківська І.М.* Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ : Академвидав, 2012. 352 с.

3. *Комар О.А.* Інтерактивні методи навчання в сучасній дидактиці. URL: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/handle/6789/374>.

4. *Навчальний процес у вищій педагогічній школі: навч. посібник / за ред. академіка АПН України О.Г. Мороза.* Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001. 337 с.

5. *Нісімчук О.С., Падалка О.С., Шпак О.Г.* Сучасні педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Просвіта, 2000. 368 с.

6. *Освітні технології: навч.-метод. посіб. / О.М. Пехота, А.З. Кіхтенко, О.М. Любарська, К.Ф. Нор та ін.* Київ : А.С.К., 2003. 255 с.

7. *Пащенко М.І.* Використання активних форм і методів викладання педагогічних дисциплін у підготовці майбутніх вчителів. *Збірник наукових праць Уманського держ. пед. імені Павла Тичини.* 2016. Ч. I. С. 258–268.

8. *Пащенко М.І.* Інноваційні педагогічні технології: навчально-практичний посібник для студентів та магістрантів вищих педагогічних навчальних закладів. Умань : ПП Жовтий О. О., 2016. 269 с.

9. *Пометун О.І., Пироженко Л.В., Коберник Г.І.* Інтерактивні технології навчання. Умань, 2004. 85 с.

10. *Ткачук Л.В.* Педагогічні технології створення успіху у навчанні молодших школярів. *Школа. Інформаційно-методичний журнал.* 2006. № 6. С. 34–39.

11. Галузінська М.І., Харченко І.М., Лісова Л.В. Педагогічні технології навчання у закладах загальної середньої освіти: навч. посіб. для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Умань : Візаві, 2019. 259 с.

12. Інтерактивні технології навчання у початкових класах / авт.-упор. І.І. Дівакова. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 180 с.

References

1. Vasianovych, H.P. (2010). Pedagogika i psykholohiia [Pedagogy and psychology]. *Vybrani tvory – Selected works*. Vol. 4. Lviv. 512 p.

2. Dychkiv's'ka, I.M. (2012). *Innovatsijni pedahohichni tekhnologii [Innovative pedagogical technologies]*. Kyiv : Akademydav. 352 p.

3. Komar, O.A. *Interaktyvni metody navchannia v suchasnyj dydaktytsi [Interactive teaching methods in modern didactics]*. Retrieved from: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/handle/6789/374>

4. Moroz, O.H. (Ed.) (2001). *Navchal'nyj protses u vyschij pedahohichnij shkoli [The educational process in higher pedagogical school]*. Kyiv. 337 p.

5. Nisimchuk, O.S., Padalka, O.S., & Shpak, O.H. (2000). *Suchasni pedahohichni tekhnologii [Modern pedagogical technologies]*. Kyiv. 368 p.

6. Piekhota, O.M., Kikhtenko, A.Z., Liubars'ka, O.M., & Nor, K.F. (2003). *Osvitni tekhnologii [Educational technologies]*. Kyiv. 255 p.

7. Paschenko, M. I. (2016). Vykorystannia aktyvnykh form i metodiv vykladannia pedahohichnykh dystsyplin u pidhotovtsi majbutnikh vchyteliv [The use of active forms and methods of teaching pedagogical disciplines in the training of future teachers.]. *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho derzh. ped. imeni Pavla Tychyny – Collection of scientific works of Uman state. ped. named after Pavel Tychyna*. I. P. 258–268.

8. Paschenko, M.I. (2016). *Innovatsijni pedahohichni tekhnologii [Innovative pedagogical technologies]*. Uman. 269 p.

9. Pometun, O.I., Pyrozhenko, L.V., & Kobernyk, H.I. (2004). *Interaktyvni tekhnologii navchannia [Interactive learning technologies]*. Uman. 85 p.

10. Tkachuk, L.V. (2006). Pedahohichni tekhnologii stvorennia uspikhu u navchanni molodshykh shkolariv [Pedagogical technologies for creating success in teaching junior high school students]. *Shkola. Informatsijno-metodychnyj zhurnal – School. Information and methodical magazine*. 6, P. 34–39.

11. Haluzinska, M.I., Kharchenko, I.M., & Lisova, L.V. (2019). *Pedahohichni tekhnologii navchannia u zakladakh zahal'noi seredn'oi osvity [Pedagogical technologies of*

education in general secondary education institutions]. Uman. 259 p.

12. Divakova, I.I. (2013). *Interaktyvni tekhnologii navchannia u pochatkovykh klasakh [Interactive learning technologies in primary school]*. Ternopil: 180 p.

Yatsiuk Yuliia. The Use of Teaching Methods in the Process of Training the Future Teachers' Language Personality.

Summary.

The article substantiates the essence and the contents of the organization active cognitive activities of the higher pedagogical education students. Modern requirements to professional training of the linguistic personality of the future teachers in the context of activation their cognitive activities are given in the article. The expediency of using active forms and methods of teaching in the process of teaching linguistic disciplines is also proved. The experience of using active forms of organization of future teachers' educational and cognitive activities in the process of their professional training is presented.

Methods of active teaching the linguistic disciplines are defined and characterized. Our own recommendations for the use of didactic games in the process of training the future teachers' linguistic personality are highlighted. The professional features of the future teacher's speech activities are determined. Based on the analysis of the educational and methodical literature and the own pedagogical experience it is recommended to use the following didactic games in the teaching linguistic disciplines: "Language hockey", "Language lexicon", "Blitz tournament", "Pedagogical dispute", "Journey", "Language experts", etc. The authors also offer recommendations for conducting these didactic games. The conditions of influence of didactic games on the efficiency of the professional speech of the future teacher are presented. Ways to improve the speech of the future teacher are described.

Professional training of the future teachers' linguistic personality becomes similar in basic characteristics to the real future of the pedagogical reality if students are involved into the active cognitive activities based on the tasks of the professional training. The system of forms and methods of teaching linguistic disciplines has a wide range of active ways of interaction. A special role among active teaching methods is played by didactic games, which promote the activation of the educational process, the formation of interest in language learning, increase motivation, form language skills of the future professional activities, speech improvement, ways to solve specific pedagogical problems.

Key words: activation cognitive activity; didactic game; methods of active teaching linguistic disciplines.

Стаття надійшла до редколегії 22 лютого 2021 року